

Empati ve Din

*Türkiye'de Yardımlaşma ve
Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*

ALİ AYTEN

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2013

Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 633

inceleme araştırma dizisi: 233

ISBN: 978-975-355-795-5

2. baskı; İstanbul, 2013

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

www.iz.com.tr

e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (Sertifika no: 22953)

Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

ALİ AYTEN

Empati ve Din

*Türkiye'de Yardımlaşma ve
Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*

ALİ AYTEN; 1979'da Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Derbent'te tamamladı. 2002 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2004'te "Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi" başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını bitirdi. 2008-2009 eğitim öğretim yılında altı aylığına Ürdün'de bulundu. 2009'da "Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. İngilizce ve Arapça bilmektedir. 2003'ten beri Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "Din Psikolojisi" bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Din psikolojisi alanında yayınlanmış bazı makale ve kitapları bulunmaktadır.

Eserleri:

Psikoloji ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Empati ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Çeviri:

Patrick Glynn, *Kanıt*, Gelenek Yay., İstanbul 2004 (Y. Ünlütürk ile birlikte).

yayıma hazırlama:

Din Psikolojisi –Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar–, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

İçindekiler

SÖZ BAŞI	9
----------------	---

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA	13
1. Konu ve Problemler	19
2. Amaç	21
3. Önem	22
4. Hipotezler	24
5. Önkabul ve Sınırlar	27
6. Yöntem ve Teknikler	28

BİRİNCİ BÖLÜM

YARDIM ETME DAVRANIŞI, EMPATİ VE DİNDARLIK	31
---	----

I. YARDIM ETME DAVRANIŞI	33
1. Toplum Yanlısı Davranış Örneği Olarak Yardım Etme	33
2. Yardım Etme Davranışlarının Sınıflandırılması	35
a. İçerik Bakımından Sınıflandırma	36
b. Motivasyonel Açıdan Sınıflandırma	38
3. Yardım Etme Davranışını Açıklayan Yaklaşımlar	40
a. Evrimci Yaklaşım	41
b. Psikanalitik Yaklaşım	43
c. Davranışçı Yaklaşım	45
d. Hümanist Yaklaşım	48
e. Bilişsel-Ahlaki Gelişim Yaklaşımı	49
f. Heyecan Yaklaşımı	52
g. Adil Dünya Yaklaşımı	52
h. Çerçeve Yapı Yaklaşımı	53

4. Yardım Etme Davranışında Karar Verme Süreci	55
5. Yardım Etmede Etkili Faktörler	58
a. Yardım Edilenin Durumu	58
b. Diğer İnsanların Etkileri	61
c. Yardım Edenin Durumu	63
d. Yardım Etmede Sosyal Normların Etkisi	67
6. Yardım Alan Açısından Yardım Etme Davranışı	71
7. Yardım Etme Davranışı ve Diğergamlık	74
8. Yardım Etme Davranışı ve Kişilik	76
II. EMPATİ VE YARDIM ETME DAVRANIŞI	79
1. Empati Kavramının Tanımı ve Tarihsel Süreci	81
2. Empatinin Ön Safhası Olarak Perspektif Edinme	83
3. Empatinin Çok Boyutlu Yapısı	83
4. Empati-Sempati Farklılığı	85
5. Empatinin Gelişimi	87
6. Empati - Yardım Etme İlişkisi	90
III. DİN, YARDIM ETME DAVRANIŞI ve EMPATİ	94
1. Dinlerde Yardımlaşmanın Temel Unsurları	94
2. İslam'da Yardımlaşmanın Temel Unsurları	96
3. Dindarlığın Antisosyal Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkileri	98
4. Dindarlık-Yardım Etme İlişkisi	99
a. Dindarlığın ve Yardım Etmenin Boyutları	103
b. İç kaynaklı/Dış kaynaklı/Sorgulayıcı Dindarlık ve Yardım Etme	104
c. Dindarlığın Etki, Tecrübe Boyutları ve Yardım Etme	108
d. Dindarlık, Evrensel Sevgi ve Yardım Etme	108
e. Dinin Yüklediği Sorumluluk Duygusunun Etkisi	111
5. Dini Bir Değer Olarak Yardımseverlik	113
6. Din ve Empati	117
7. Dindarlık, Empati ve Yardım Etme İlişkisi	118

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK TOPLUMUNDA YARDIMLAŞMA, EMPATİ VE DİNDARLIK

121

I. YARDIM ETME, EMPATİ VE DİNDARLIK EĞİLİMLERİ:

GENEL PROFİL	123
1. Yardım Etme Eğilimi	123
2. Empatik Eğilim	128
3. Dindarlık	130

II. YARDIM ETME, EMPATİK EĞİLİM ve DİNDARLIKTA	
ETKİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER	133
1. Cinsiyet	133
2. Yaş	139
3. Medeni Durum	144
4. Sosyal Çevre	147
5. Eğitim Durumu	153
6. Harcama Durumu	155
7. Meslek	158
III. DİNDARLIK, EMPATİK EĞİLİM ve YARDIM ETME	
ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ETKİLEŞİM	162
1. Dindarlık ve Empatik Eğilim	163
2. Dindarlık ve Yardım Etme Eğilimi	165
3. Empatik Eğilim ve Yardım Etme	169
SONUÇ ve ÖNERİLER	173
KAYNAKÇA	189
İNDEKS	203

Söz Başı

Son günlerde, ne zaman kütüphaneye gitsem, yolda onunla karşılaşıyordum. Yetmişini aşmış görünüyordu. İlk gördüğümde, “Yaşlı bir amca bahçe duvarının üzerine oturmuş dinleniyor,” dedim kendi kendime. Ona doğru yaklaşmaya başladığımda onu şöyle bir süzdüm. Elinde eğri bir değnek tutuyordu. Özensiz giyindiği her halinden belliydi. Uzunca beyaz sakalı vardı. Sabit bir noktaya bakıyordu. Yanına yaklaşınca önce bir koku fark ettim. Evet, bu insanın kokusuydu. Yıkanmayı ihmal etmiş ya da böyle bir inkâmı olmamış bir insanın kokusu. Daha sonra da ayaklarındaki mestleri fark ettim. Dindar insan diye düşündüm kendi kendime. Yaşlı olması, beyaz sakalları da benim bu ilk izlenimimi destekliyordu. Fakat bu kokuyla dindarlığı birlikte düşünmek istemedim nedense. *Nasıl olur?* ve *Niçin?* gibi sorular gelip geçiverdi zihnimden. Tam hizasına gelince önce avuçlarını fark ettim, sonra da o utangaç tavır ve ürkek ses tonuyla kurduğu cümleyi duydum. “*Sizden Allah razı olsun.*” “*Allah razı olsun sizden.*” Onun dilenci olduğunu anlayıncaya kadar birkaç adım ilerlemiştim. Şimdiye kadar nadiren hissettiğim bir duygunun tesirinde kalarak durdum. Geri döndüm ve yaşlı amcanın avucuna beş on kuruş bıraktım. İşte o anda onun âma olduğunu fark ettim. Yaşlı amca, yine aynı ses tonuyla, “*Allah razı olsun sizden.*” dedi. Ve fazlası da vardı: “*Allah’a emanet olun.*”

Daha birkaç dakika önce kütüphanede yapacaklarımın listesini tutuyordum zihnimde. Oysa o andan sonra o yaşlı adamın durumuyla meşgul olmaya başladı zihnim. Acaba kimdir? Gerçekten muhtaç birisi midir? Nasıl bir hayat yaşıyor? Gerçekten çok kötü bir ortamda mı yaşıyor? Verdiğim sadaka onun ne işine yarar? Buna benzer pek çok soru sordum ve cevapladım kendi içimde. “Belli ki işini bilen birisi değil,” diye düşündüm. İşini bilen bir dilenci olsaydı burada dilenmezdi. Yüz metre ileride işlek bir cadde dururken niçin bir ara sokakta dursun. Âma olması bile benim bu kanaatimi değiştiremezdi. Ancak utangaç tavrını ve içten kibar sesini de dikkate aldığımda gerçekten ihtiyaç sahibi olduğu sonucuna vardım. Her hafta kütüphaneye giderken bu yaşlı amcanın avucuna beş on kuruş bırakmaya devam ettim. Onunla her karşılaşıştımda ve ona her yardım ettişimde kendi içimde şu soruların cevabını aradım: *Ben bu adama niçin yardım ediyorum? Adamın acındırıcı hali mi beni etkiliyor? Yoksa ihtiyar biri olması ve onu dedemle özdeşleştirmem mi? O günkü ruh halim mi etkili? Yoksa bir gün kendimin de o hale düşebileceğim mi düşündüm? Yoksa o halde olmadığımı şükretmek için mi verdim ona parayı? Ulvî bir gaye mi etkiliydi davranıştımda? Veya bütün bunların hepsi mi etkili oldu? Yoksa bambaşka bir nedeni mi vardı ona yardım etmemin?*

Pek çoğumuz zaman zaman benzer durumlarla karşılaşmış, bu tür tecrübeler yaşamış, böyle bir karar verme sürecinden geçmiş, belki böyle sistematik olmasa bile, buradakilere benzer soruları kendimize sormuşuzdur. Nihayetinde birine yardım etmişiz veya çeşitli gerekçelerle yardım etmemişizdir. İşte elinizdeki bu kitapta, burada basit bir örneği verilen yardım etme davranışının süreci, etkenleri, empati ve dindarlıkla olan ilişkisi irdelenmiştir. *İnsanlar neden başkalarına yardım eder/etmez? Yardım ederken nasıl bir karar verme sürecinden geçer? Yardım etme veya etmemelerinde etkili olan faktörler nelerdir? Başkalarını anlamak, onların yaşadıkları sıkıntıları hissedebilmek, onlara merhamet ve şefkat duygularıyla yaklaşabilmek bu yardım etme sürecini nasıl etkiler? Pek çok din ve özellikle İslam dini*

başkalarına karşı merhametli olmayı, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermeyi, dertlilerin dertlerini paylaşmayı öğütlemektedir ancak bireysel ve toplumsal hayatta bunun yansımaları nasıl olmaktadır? Dindarlık bireylerin empatik eğilimlerini ve başkalarına yardım etmelerini nasıl etkilemektedir? Müslümanların yardımlaşmalarında çıkar beklememenin, diğergamlığın rolü nedir? Türk halkı kime hangi motivasyonlarla yardım etmektedir? gibi pek çok soruya bu kitapta psiko-sosyal süreçler açısından cevaplar aranmıştır. Konu, Türkiye'nin yedi bölgesi ve otuz iki ilinden yaklaşık bin kişiyle yapılan anketlerden elde edilen bulgular çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmamın bu aşamaya gelmesinde pek çok kişinin yardımını gördüm. Burada, öncelikle maddi manevi katkılarını her zaman gördüğüm değerli danışman hocam Prof. Dr. Veyssel Uysal'a teşekkür ediyorum. Çalışmayı okuyarak gerekli düzeltmeleri yapmamda emeği geçen hocalarım, Prof. Dr. Ali Köse, Prof. Dr. Zeki Arslantürk, Prof. Dr. Vecdi Akyüz, Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Doç. Dr. Rahim Acar, Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır, Doç. Dr. A. Vahit İmamoğlu beylere şükranlarımı sunuyorum.

Anketlerin uygulanmasında yardımlarını gördüğüm, Doç. Dr. Bilal Sambur, Doç. Dr. Mehmet Azimli, Zuhal Ağılkaya, Ayşe Uyaver, Ayşe Şentepe, Fatma Yüce, Züleyha Akyüz, Nüveyda Okumuş, Murat Sevinç, Mevlüt Yılmaz, Hasan Kafalı, Harun Sarier, Salih Gedük, Murat Özyılmaz, İsmail Büyüksütçü'ye teşekkür ederim.

Son olarak, akademik hayatım boyunca desteğini ve özverisini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Rukiye'ye ve varlığıyla hayatımıza anlam katan motivasyon kaynağım oğlum Mehmet Kerem'e teşekkür ediyorum.

Üsküdar 2009

Ali Ayten

aliayten@marmara.edu.tr